

Angyal Miklós

ESKÜTÉTEL ÉS ISTENÍTÉLET

Gondolatok a kriminalisztika mécsese mellől Arany János születésének 200. évfordulója kapcsán

Swear and Ordeal

Dr. med. Angyal Miklós PhD, tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK
Kriminalisztikai Intézet, Krimináltaktikai és Metodikai Tanszék,
angyal.miklos@uni-nke.hu

Idén ünnepeljük Arany János, hazánk egyik legkedveltebb epikus költőjének és a realista költészet megteremtőjének születése 200. évfordulóját. Arany nemcsak ismerte, de egyaránt használta a középkori német és skót, valamint a székely népballadák elemeit is. A tanulmány célja két népszerű balládájának történeti elemzésén túl, Arany életének, költészetének és balladáinak üzenetét közvetíteni korunk állam- és rendészettudományi hallgatói és művelői számára.

KULCSSZAVAK:

Arany János, balladák, eskütétel, istenítélet, üzenet

This year Hungary celebrates the 200th Anniversary of János Arany's birthday, one of Hungary's greatest epic poet and creator of realistic poetry. He was familiar with German and Scottish ballads and borrowed judiciously from these, as well as from the Hungarian ballads of Transylvania. The aim of this study is the historical review of two popular ballads, in addition to transmit the messages of his life, poetry and ballads to the police and students of political science and scientists of our century.

KEYWORDS:

János Arany, ballads, swear, ordeal, message

1. BEVEZETÉS

Tavaly, mint szinte mindig, hétfőnként volt az egyetemen az igazságügyi orvostan szeminárium. Március 15-éhez közeledvén szóba került Petőfi halála, amely kapcsán még egy erdélyi utam során a székeleyektől hallott anekdotát is elmeséltem, miszerint utolsó este Petőfi elkártyázta a lovát, és ezen tény, járáshibája, valamint talán megbocsátható másnapossága is oka lehetett végzetének. Aztán szó esett az 1849-es tavaszi hadjárat vizaknai ütközetéről, amelyet követően több száz halott honvédet egy magas sótartalmú vízzel teli tárnába dobtak és közülük hétnek a hullaviaszos holttestét 50 évvel később, amikor a víz feldobta őket, Kenyeres Balázs, a kolozsvári egyetem későbbi törvényszéki orvos-tan professzora boncolta. Beszéltem Széchenyiről, a legnagyobb magyarról, akiről sokaknak az Akadémia, a Duna szabályozása, a Lánchíd, a lóspart, a közlekedés fejlesztése vagy a *Hitel* jut eszébe, de kevesen tudják, hogy az ő nevéhez fűződik a halottasházak elterjesztése is. Aztán egy kérdést intéztem a fiatalsághoz, tudják-e, Arany Jánosnak mi köze van a forenzikus medicinához? Bár a kérdés ebben a formában kétségtelenül kissé abszurd és erőltetett volt, mindezek dacára meglepett, amikor az egyik hallgató visszakérdezett: „de ez most hogy kerül ide?”

Egy pillanatig végigfutott bennem, hogy valóban. Lehet, hogy nekem most a holttest hőmérséklet-változásáról, azaz a hőátadás Newton-féle alapegyenletéről, a hullamerevségről, azaz az aktin és miozin izomfehérjék egymáshoz képesti elcsúszásáról, a hullafoltokról, vagyis a folyadékoknak a közlekedőedényekben a gravitáció hatására történő elvándorlásáról, netán éppen a cruor postmortalisról, a hullai véralvadék kialakulási mechanizmusáról kellene beszélnem. Ezek helyett pedig Arany János balladái „örültjeinek” neveit várom a hallgatóktól, igazolván a kóros elmeállapot jelenlétét és az igazságügyi elmekórtan relevanciáját ezekben a művekben. Talán csak nem az én elmebeli állapotomra utal, hogy hallani szerettem volna Tuba Ferkót (*Tengeri-hántás*), Edward királyt (*Walesi bárdok*), Ágnest (*Ágnes asszony*), Kund Abigélt (*Tetemre-hívás*), László királyt (*V. László*), de legjobban örültem volna Bende lovagnak (*Éjjéli párbaj*).

A pillanat azonban ellillant és eszembe jutott Csányi Vilmos, aki egyik tanulmányában azt fejtegette, hogy a humán tudományok végzetesen elszakadtak a természettudományoktól, és ez a szakadás, a „két kultúra” kialakulása a legnagyobb akadály a annak, hogy a világ problémáit a tudomány megoldja.¹ Aztán az is bevillant, amikor egy fiatal férfi szuicidiumgyanús haláleseténél az orvosi halottszemle során az ágya fölött egy Jung-könyvet találtam, ami a polcról levéve szétnyílt. A kitarukkozó oldalon Jung éppen arról értekezett, hogy az életgörbénk olyan, mint egy lövedék röppályája. Kezdetben felfelé tart, majd visszatér nyugalmi helyzetébe. És akkor már csaknem biztosan tudtam, hogy a fiú valóban öngyilkos lett.

A néhány szekundumnyi elrövedést követően hosszas fejtegetésbe kezdtem arról, hogy ahhoz, hogy megérthessük a körülöttünk lévő világ sokféleségét és sokszínűségét, át kell

¹ CSÁNYI Vilmos: A természettudományos gondolkodásról, *Magyar Tudomány*, 2007/2, 132.

vezetnünk idegrendszerünk szűrőrendszerén. Aki pedig a jogtudomány (de mondhatnák akár rendészettudományt is) művelője lesz, annak nem mindegy, milyen a „szűrője”. Ezt a szűrőt bizony jó sűrűre kell szőni, megannyi empíriával, új meg új ismerettel, kísérletezésekkel. Folyamatosan pallérozni az elmét, megannyi erkölcsi kérdést is körbejárva. Arany sem tett másként, amikor fiatalon végigolvasta Nagyszalonta valamennyi könyvét, amikor önképzéssel nyelveket tanult, Shakespeare-t fordított, beleásta magát a magyar történelembe, a népdalok világába, vagy éppen skót balladákat elemezgetett. Talán kissé suta példaként felvettem, hogy mennyire mást és mennyivel többet jelent annak az erdő, aki meg tudja különböztetni a tölgyet, a szilt, a juhart vagy a vadgesztenyét (és netán közben – amikor a lombok között „a szél busan dúdolva jár” – eszébe jutnak Kosztolányi *Üllői-úti fák* című versének sorai is), aki ismeri a gombákat, a patás állatok nyomait. Mennyivel érthetőbb a kutyánk viselkedése, ha értünk valamicskét az etológiához és mellette olvastuk *A vadon szavát* is; és mennyire máshogy látjuk azt a nappalit, amelyik néhány rosszul sikerült másodperc alatt két ember otthonából bűnügyi helyszínévé és egyikük halálának színterévé változott, amennyiben otthonosan mozgunk a krimináltaktikában és a krimináltechnikában.

Nem tudom, hogy a kérdezőt meggyőztem-e. Csak remélni merem. Én viszont megfogadtam, hogy Arany balladáihoz még visszatérek. És mi lehetne erre a legjobb alkalom, ha nem születésének 200. évfordulója?

2. ARANY BALLADAKORSZAKAI – ÉS AZ ÉN KEDVENCEIM

Arany János első balladáit Nagykőrösön írta. 1851 őszén hívta meg Aranyt az akkori egyháztanács a nagykőrösi református gimnázium Literatura Tanszékére tanárnak. Ez a gimnázium akkor az ország összes gimnáziuma fölött toronymagasságra állott. Olyan fényes tanári kart, amilyennel az Alföld e híres főiskolája dicsekedhetett akkor, sem azelőtt, sem azután nem tudott többé a gazdag egyház összeállítani.² A protestáns iskolák abszolútizmus alatti relatív függetlenségét tekintve a tanárság némileg legalizált menedékhelyei voltak.³ Ebben az időben született *A hamis tanú* című ballada (1852), az *Ágnes asszony* (1853), a *Zách Klára* (1855), a *Szondi két apródja* és *A walesi bárdok* (1857) is. Arany 1860-ban Pestre költözött, ahol először szerkesztői munkákat vállalt a *Szépirodalmi Figyelőnél*, aztán a *Koszorú* című lapnál, a Kisfaludy Társaságot igazgatta, majd az Akadémia főtítkáráként (titoknokként) tevékenykedett. (A Budapestre való költözés összekapcsolódott az Akadémia azon felkérésével, hogy írjon a nemzet gyászához méltó költeményt Széchenyiről, annak Döblingben, húsvétkor bekövetkezett halála miatt. A *Széchenyi emlékezete* című ódát Arany 1860-ban, az Akadémia októberi nagygyűlésén olvasta fel.) Élete ezen szakaszát tehát inkább a hivatali teendők tették ki. Másik vagy második balladai korszaka

² TOLNAI Lajos: *Sötét világ*, Athenaeum, 1942, 53.

³ VOINOVICH Géza: *Arany János életrajza II.*, Révai, 1931, 108.

élete alkonya: az Őszikék az önnön sorsával és korának valójával való higgadt szembenézés ideje. Itt azonban már nem történelmi balladák jellemzik, hanem inkább a paraszti jelleg gazdagodik: példa erre a *Tengeri-hántás*, a *Vörös Rébék*, a *Tetemre-hívás* (1877); és feltűnik a magyar nagyvárosi költészet tragikus nyitányaként a kapitalizmus haláltánc tematikája is: *Híd-avatás* (1877).⁴

A két kedvencem *A hamis tanú* és a *Tetemre-hívás*. Mindkettő leginkább misztikus-ságuk és talán témaválasztásuk kriminalisztikai és forenzikus áthallásai miatt. Míg az első a korai balladák egyike, a *Tetemre-hívás* az Őszikék korszak kapcsos könyvébe íródott. Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az ízlés – ha valódi – csakis egyoldalú lehet, hiszen a befogadó személyiségének (és a korszak közösségi igényeinek) a függvénye. Arany költészetének valószínűleg abban rejlik a kulcsa, hogy rendkívül sokféle hangnemet szólaltatott meg és különböző olvasói igényeket képes kielégíteni.⁵ Kosztolányi így írt Aranyról 1917-ben, születésének 100. évfordulóján: „A költőben minden korszak mást lát, az új nemzedékek mindig a maguk ígéit olvassák ki ugyanabból a könyvből, amit őseik az asztalon hagytak. Minden epocha feléje utazik s az évekkel új és új távlatok bukkannak fel. Apáink más Arany Jánost olvastak, mint mi. Ővők volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus, az öreg, az ideges. Petőfi valaha így köszöntötte: »Toldi írójához elküldöm lelkemet...« Mi az »Őszikék« írójához küldjük el lelkünket.”⁶ Ugyanerről a kérdéskörrel Umberto Eco így nyilatkozott egyik interjújában: a műnek legalább három idősíkjája van: az első, amelyikről szól, a második, amikor íródik, a harmadik pedig, amikor olvassuk. Mi pedig Kosztolányi óta túl vagyunk még egy világháborún, a szocializmus négy évtizedén, számos rendszerváltozáson és bizony össze kell szedni magunkat, ha még így, 200 év távlatából is szeretnénk küldeni valamit Aranynak.

3. A HAMIS TANÚ

A ballada alapjául szolgáló történet a néphagyomány útján emberöltőkön át dagadt a Körös-vidéki mocsaras területet övező falvakban, ahol a határok kijelölése még nagyobb problémát okozhatott, mint másutt. A falu határának ugyanakkor különös jelentősége volt a közösség életében. A néprajzkutatók szerint egyrészt a határ valamilyen módon összefüggött a mulatozással: búcsúk és vásárok idején bort árultak⁷ ott a jobbágyok, a szomszéd faluból hozott menyasszonyt megtáncoltatták valamelyik határponton, a határos falvak fiataljai számára pedig a határ a versengés színhelye volt. A határ egy másik jellegzetessége,

⁴ SÓTÉR István: *Nemzet és haladás*, Akadémiai Kiadó, 1963, 450–451.

⁵ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: Arany életművének változó megítéléséről, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1981/5–6, 561–580.

⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Látjátok feleim*, Budapest, 1976, 144–145.

⁷ Van olyan vélemény, hogy ennek oka a feudális birtokjognak a kijátszása volt: a királyi kishaszonvételi jog a két birtokjel-sor között nem érvényesülhetett. TÓTH Péter: Borsod Megyei Levéltár adatai. In: *Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683–1718 – A török kiűzésének hazai levéltári forrásai*, 1987, 160–162.

hogy a keresztény vallás számos épülete és jelképe (kereszt, kép, kápolna stb.) szerepel határjelként, illetve, hogy a határjárások mindig valamilyen ünnepi eseményhez kötődtek. További fontos néprajzi adat, hogy a határban temették el a halotti szentség felvétele előtt, hirtelen halállal meghaltakat, a kivégzett gonosztevőket, a halva született újszülötteket.⁸ Az idős emberek szent kötelességüknek érezték a határról való tudásuk továbbadását, már csak azért is, mert a határ egyszerűen volt szent és tisztátalan, tiszteletet és félelmet ébresztő hely is számukra.⁹ Elemi gondolatként¹⁰ értékelhető az „emlékezet okáért” történő megcsapatás hajdani szokása. A határjárások idején a fontos határpontokon egy-egy gyermeket megvertek, vagy legalább vesszővel megcsapattak a határjáró felnőttek, hogy a megvert gyermek öregkorában is emlékezzék a bizonyára helynévvel, illetve helynevekkel is meghatározott határpontra.¹¹

A mondának sokak szerint valós történelmi magva van; a korabeli feljegyzések szerint 1728-ban igazi határperre került sor Ladány és Tarcsa között.¹² Abban az időben sűrűn versengtek a szomszédos községek a török időkben elpusztult falvak, puszták birtoklásáért, és egymás területéből is szívesen kihalítottak volna egy-egy darabot, hiszen a határjeleket kevesen ismerték, és igen nehéz volt az azonosításuk. A vitatott határrész a régi Sebes-Körös melletti Mihályhalmától Lapály, Laponyag, azontúl Gájácsfok volt.¹³ A kiküldött két megyei biztos előtt tanúkihallgatásokra került sor, amelyek során négy tanút hallgattak meg.¹⁴ A tanúk mindegyike tarcsai volt, így értelemszerűen úgy nyilatkoztak, hogy a terület Köröstarcsához tartozik.

A monda alapján a nép azonban éppen fordítva emlékezik. A Szabó Károly révén ismert történet¹⁵ szerint a ladányi (tehát nem tarcsai) öreg Márkus fortélyhoz folyamodott és *„földet rakott esküje előtt a csizmájába, mielőtt az élő Istenre megesküdött, hogy azon föld, melyen ő áll, körösladányi föld, s rettentően átkozá magát, hogy ha igazat nem mond, testét a föld ne vegye be, hanem azon örvény nyelje el, melynek közelében áll, s lelke nyugodalmat ne találjon. A bíróság ezen eskü szerint csakugyan a ladányiaknak ítélte a földet.”*

Az időbeni egybeesés okán nagyon valószínű, hogy Arany a Szabó Károly-féle történetet ismerhette meg, és ez lehet balladájának forrása.¹⁶ A monda azonban a második felében

⁸ TAKÁCS Lajos: *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, 1987, 197–220.

⁹ TÓTH Péter: A pogány kori őskultusz emlékei Magyarországon. In: *Studia Miskolcienisia 2. Társadalomtörténeti tanulmányok*, Miskolc, 1996, 20–35.

¹⁰ A. BASTIAN német etnológus által a néprajztudományba 1859-ben bevezetett fogalom (Elementargedanke). Olyan alapvető képzetet, gondolati formát jelöl, amely az emberiség pszichikai egységének következtében a legkülönbözőbb társadalmaknál többé-kevésbé azonos kulturális vonások létrejöttéhez vezet.

¹¹ TAKÁCS Lajos: *„Megcsapatás emlékezet okáért.”* Ethnographia, 1985, 30–41.

¹² Vannak, akik a monda születését korábbi eseményhez kötik. In: GYÖRFFY István: *Magyar adalékok Arany „Hamis tanú”-jának mondájához*, Ethnographia, 1916, 210–211.

¹³ TURBUCZ Zoltán: Irodalmi évfordulók nyomában, *Körösladányi Hírmondó*, 2007. július.

¹⁴ A Békés Megyei Levéltárban őrzött jegyzőkönyv szerint a tanúk Juhos István, Juhos Mihály, Márkus János és Kiss Ferenc voltak. A jegyzőkönyv külön érdekessége, miszerint a kiküldött Almásy István táblabíró lehúzatja a tanúk lábáról a csizmát, hogy a vitás földön meztláb állva esküdjének meg annak hovartartozásáról.

¹⁵ SZABÓ Károly: A magyar helynevekről, *Új Magyar Múzeum*, 51(1850)/1, 375.

¹⁶ RIEDL Frigyes: *Arany egyik költeményéről*. Emlékkönyv Kármán Mór huszonöt éves tanári munkásságának ünnepére, Budapest, 1897, 160–161.

teljesedik csak ki. „Nemsokára azután az öreg Márkus meghalt, temetésére roppant népgyűlt, s az egész szertartás szép renddel végbement; midőn azonban a koporsót a sírba eresztették, s a sírásók a földet rá kezdték volna hányni, egyszerre csak az egész nép csodálattára a koporsó a földből felvetődött, s a holttest a koporsóból kizuhanva, egyenesen azon örvénynek tartott, hol az öreg éltében hamisan esküdött, s ott annak fenekére szállott. Így átka, mit magára mondott, csakugyan teljesült. Azóta is, kivált holdvilágos éjenként, gyakorta látják őt a halászok az örvényből fölmerülni, kikhez minthogy éltében is mindig izgága volt, rendszeren e kötődő kérdést szokta intézni: oldjak-e, vagy kössek? S ha a tapasztalatlan halászegény azt találja felelni: oldjon, az egész hálót úgy megbontja, hogy egyetlen szállá változik; kössön, a hálót olyan csomóba gombolyítja, hogy soha többé ember ki nem bontja. Ezért nevezik ezt az örvényt Márkus örvényének.”

Az öreg Márkus példázatát Arany János és az értelmezők is főként az istenítélet nézőpontjából értékelték, ennek tanulságát hirdették: „ne mondjatok esküt, ha nem igaz hittel”! Így vette át Szabó Károly folklórgyűjtését szó szerint Ipolyi Arnold *Magyar mythológiájába*, így kereste össze nemzetközi változatait Róheim Géza.¹⁷ A ballada (és a monda) két kulcsmomentuma tehát a (hamis) földeskü¹⁸ és az istenítélet. Az istenítélet, az örvényben elmerülő és onnan elő-elő bukkanó vétkes alakja a kollektív tudattalanra emlékeztethet.¹⁹ Jung szerint a tudattalan egyik gyakori jelképe a víz. Általában lefelé folyó forrás vagy sötét, völgyben fekvő tó formájában jelenik meg. Lélektanilag a tudattalanná vált szellemet jelenti, de egyben a föld mélye felé húzó, a „késztetések uralta test folyadéka”, a mágikus erővel rendelkező vér, vagyis az állatissággal terhelt testiség képe is. A vízhez való leereszkedés motívumát Jung az álmodó önnön mélységeibe való alászállásával magyarázza. A víz ugyanakkor kegyetlen tükör is, és aki belenéz, találkozik önmagával. Az ilyen félelmetes, önmagával való szembesülés elől az ember általában kitér. A személyes tudattalannal való szembenézés során megláthatjuk saját árnyékunkat, és ezzel el is érkeztünk az örök archetípusokhoz.²⁰

Arany misztikus, népi hiedelmekkel és közösségi képzeletekkel tarkított balladája olyan üzenet, amelyben nemcsak őseink rítusai, félelmei és a világról alkotott elemi gondolatai köszönnek vissza, hanem megtalálhatjuk benne a hamis esküt tiltó bibliai parancsot, az egyház fegyelmezési hatalmát (oldás és kötés),²¹ valamint már itt megjelennek azok a képsorok, amelyek a bűn és bűnhődés motívumát, a lelkiismeret problematikáját tárgyaló

¹⁷ PÉTER László: *A hamis tanú*. Forrás: www.kortaronline.hu/2012/06/arany-janos-a-hamis-tanu/11170 (A letöltés ideje: 2017. márc. 1.)

¹⁸ Iuramentum horribile. Az eskü szövegét a bíró írta elő és az eskütevő legszentebb kincsét, örök üdvösségét tette kockára. In: VARGA János: *Földeskü*, Akadémiai székfoglaló előadás, *Agrártudományi Szemle*, 40–41. kötet, 1999, 99–112.

¹⁹ Lásd: JUNG, Carl Gustav: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Scolar Kiadó, Budapest, 2011.

²⁰ JUNG szerint az archetípusok a tudattalan szerveződési formái, olyan képek, készenléti rendszerek, amelyek – mivel nem individuálisak – az agyszerkezettel öröklődnek. Archetipikus mintákat hoznak létre, melyek a közös emberi ösztönök önképét jelentik.

²¹ Lásd: Mt 18.18 „Bizony mondom nektek: amit megkötök a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldok a földön, a mennyben is fel lesz oldva.”

későbbi műveiben is visszaköszönnek. A kivetett Márkus égre emelt három ujjának²² kék lángja²³ is egy olyan költői kép, amely hűen jelképezi ezt.

4. TETEMRE-HÍVÁS

A *Tetemre-hívás* a balladai besorolhatóságát tekintve tulajdonképpen miniatűr tragédia, amelynek cselekménye azonos helyen és igen rövid idő alatt zajlik le. Ebben is megfigyelhető számos specifikus balladai vonás,²⁴ a párbeszédesség és a síkváltás, nyelve azonban kevésbé népies, ihletője inkább Shakespeare. Alapja a tetemre hívás mint istenítélet. Ámde az istenítélet, mint fentebb láthattuk, nem a középkor találmánya, hanem az ősi hitvilág mitológiájában gyökerező intézmény, melyet a keresztény egyház is elismert, s megfosztva azt a pogány vonásaitól, beillesztette saját korának bizonyítási rendszerébe. Olyan bizonyítéknak tartották, amelyben az Isten mint legfőbb bíró döntése nyilvánul meg. A keresztpróba, a tüzesvas-próba, a vízpróba célja nem a kínzás intézményesítése volt, hanem a bizonyosság megerősítése. A tetemre hívás mint istenítélet speciális helyet foglal el ebben a rendszerben. Az erőszak révén elhunyt áldozathoz odahívták a lehetséges gyilkosát, akinek meg kellett érintenie a holttestet. Ha a holttest sebei vagy szája ekkor vérezni kezdtek, azt jelentette, hogy ő a tettes.²⁵ Az eljárásra utalást találunk már a 13. századból származó teuton Nibelung-énekekben.²⁶ A tetemre hívás (ius cruentationis, Bahrrecht, Bahrgericht, Law of Bier, Corpse Confrontation) számos fajtája ismert a történelemből. Abból a korabeli hitből ered, hogy az emberi lélek a vérben lakozik. A test és lélek megkülönböztetését, szétválasztását a születéskor és a halál beálltakor pedig már Krisztus előtti dokumentumok is bizonyítják.²⁷ Az eljárás egyik plasztikus leírása szerint a holttestet az oltár előtt egy asztalra (ez a Bahr vagy Bier) fektették, és fehér lepellel letakarták. Rövid liturgia után odahívták a kérdéses személyt (illetőleg adott esetben az összes szóba jöhető személyt), és egyik kezét az áldozat sebére, másikat pedig szájára tetették. Közben az ég felé fordított fejjel ártatlanságát, vagy lehajtott fejjel bűnösségét kellett kinyilatkoztatnia. Amennyiben eközben vér jelent meg a holttest orr- vagy szájnyílásában, illetőleg sebei vérezni kezdtek,

²² A feltartott hüvelyk-, mutató- és középső ujj klasszikusan az eskü kéztartása.

²³ A kék szimbolikájában jelenthet vallási áhítatot, szentséget, alázatosságot, bűntudatot, fájdalmat, nosztalgiát. Emellett a földi égbolt és Mária köpenyének a színe. Lásd: SZILÁRD József: *A színek szimbolikája a Bibliában*. Forrás: www.megbekerlestemplom.hu/files/006_Szinek.pdf (A letöltés ideje: 2017. febr. 27.)

²⁴ Túl azon a műfaji besoroláson, hogy a ballada „dráma dalban elbeszélve”. Lásd: GREGUSS Ágost: *A balladáról*, Kisfaludy Társaság, Pest, 1865, 170.

²⁵ Ha a vérzés természettudományos alapjait vizsgáljuk, tényként kell leszögezni, hogy a szív működés leálltával az erekben a nyomás csökken, néhány óra múltán (a halál oka függvényében ez változó időtartam lehet) a vér megalvad, így klasszikus értelemben vett „vérzés” csak a gravitáció vagy (ami talán ebben az esetben inkább elképzelhető) manuális kompresszió hatására jelentkezhet.

²⁶ GRIMM, Jacob: *Deutsche Rechtsalterthümer*, 4. Ausgabe, Band 2., Leipzig, 1899, 594–595.

²⁷ Holt-tengeri (kumráni) tekerccsek (Kr. e. 2–1. század). Lásd: GOLAN, Mose: *Egy sírfelirat történelmi értelmezése*. Forrás: www.or-zse.hu/hacofe/vol2/sirfelirat-golan.pdf (A letöltés időpontja: 2017. márc. 10.)

azt a bűnösség elégséges bizonyítékának (és a lélek bosszújának) tartották.²⁸ Annak ellenére, hogy a negyedik lateráni zsinat (1215) betiltotta a tüzesvas-próbát, a vízpróbát és a párbajt, a tetemre hívásra még a következő évszázadokban is számos példát találunk.²⁹

Elek Oszkár szerint Arany János Balássy Ferenc értekezését a tetemre hívásról a *Magyar Múzeum* egyik 1858-ban megjelent számában olvasta.³⁰ Előtte azonban már öt évvel, 1853-ban Walter Scott balladagyűjteményéből (*Minstrelsy of the Scottish Border*) Arany lefordította a *Sir Patrick Spens* című balladát. Ez azért érdekes, mert Scott híres balladagyűjteménye tartalmazza az *Earl Richard* című balladát is, amelynek közvetlen hatása volt a *Tetemre-hívás* megalkotására.³¹ Arany Jánost nemcsak maga a ballada ragadta meg, hanem erősen hatott rá az a kis értekezés is, amelyet Walter Scott a skót népballadához fűzött, és amelyben hivatkozik az ősi német Bahrrechte is.

Shakespeare, Arany egyik ihletője szintén többször él az istenítélet szimbólumaival. Ha még Rómeó és Tybalt párbaja sokféleképpen is értelmezhető, a III. Richárdban, midőn hozzák VI. Henrik koporsóját (akit III. Richárd ölt meg), Lady Anna szájából már egyértelműen az istenítélet (a tetemre hívás) lírába csomagolt misztériuma tör elő:

„Az égre, szennyes ördög, el! ne zaklass!
Te tetted a boldog földet pokollá,
Betöltve átok- s jajkiáltozással.
Ha látnod undok tetteid gyönyör,
Nézd gyilkolásid e remekművét. –
Oh! urak, im, im, holt Henrik sebei,
Megnyitva jegzett szájok, újra vérzenek! –
Pirulj, pirulj, rút piszkok halmaza,
Ittléted az, mi vért szí e hideg
Üres erekből, a hol nem lakik vér:
Tetted, vad, természetlen, hívja fel
E vérözönt legtermészetlenebbül. –
Isten, ki adtad e vért, állj bosszút!
Oh föld, mely ittad e vért, állj bosszút!
Ég, sújtsd e gyilkost vilámmal halálra,
Vagy, föld, te nyilj meg tágan, s nyeld el élve,
Mint most e jó király vérét nyeled le,
A kit pokol vezetete karja ölt meg!”³²

²⁸ PITCAIRN, Robert: *Criminal Trials in Scotland*, Volume Third, Edinburgh, 1883, 182–184.

²⁹ WACHSMUTH, Wilhelm: *Europäische Sittengeschichte vom Ursprunge volksthümlicher Gestaltungen bis auf unsere Zeit*, Leipzig, 1837, 337.

³⁰ ELEK Oszkár: *Skót és angol hatás Arany János balladáiban. Irodalomtörténet*, 1912, 460–461.

³¹ Az „Éjféli párbaj” mintája pedig ugyanezen balladagyűjtemény Katherine Janfrayje. Lásd: ELEK Oszkár: *Scott Walter a magyar irodalmi köztudatban, Irodalomtörténet*, 1938, 14.

³² SHAKESPEARE, William: *III. Richárd*, I. felvonás, 2. szín, ford. SZIGLIGETI Ede, 1865.

A *Tetemre-hívás* cselekménye a középkorban játszódik, egy feudális falucskában, Bárcon, ahol a helyi nemesség ifjú sarját, Bárczi Benőt holtan találják. Apja a gyilkos felkutatására a kor adta lehetőségek közül a tetemre hívást választja. Arany a bűnügyi történetekre emlékeztetően építkezik: az öreg Bárczi először fia ellenségeit hivatja a halott elé, majd sorban jönnek a többiek is. A bűnös végül az, akire senki sem gondolt: az ifjú Benő titkos szeretője, Kund Abigél. Abigél elmondása szerint a gyilkos tört ő adta Benő kezébe, kacérkodása, női szeszélyei okozták a fiú halálát.

Arany János a népballada, a Shakespeare-tragédia, a történelmi kisepika, a románc, a Goethe–Schiller-féle német műballada, valamint a skót és a székely népballada ismeretéből merítve az eltérő variánsok sokaságával tudott igazodni a kor kihívásaihoz, belső készítéseihez és művészi, költői törekvéseihez.³³ Ez a balladája ennek klasszikus példaként a magyar balladairodalom kiemelkedő alkotása, és a műfajon túlmutató elemek mellett számos kortörténeti érdekességet is tartalmaz.

5. ÖSSZEGZÉS

Onnan indultunk, hogy hogyan kerülnek Arany balladája a forenzikus patológia (bonc)asztalára. Végigfutva a történelem idézett történésein, Siegfried halálától a lateráni zsinaton át egészen a török kor utáni határvitákhoz kapcsolódó gyermeki megcsapításokig, talán kiderült. Lehet azonban, hogy csak az a szűrő szövődött sűrűbbre, amely szükséges, intellektuális kelléke mindazoknak, akiknek dolga az emberi bűnök felderítése, megítélése, vagy akár a büntetések kiszabása. Hiszen mindez ma már nem az istenítélet, hanem a tudományosan megalapozott, józan, megfontolt emberi elme dolga és felelőssége. És a sok minden más mellett – talán – ez is Arany balladába formált üzenete lehet a mai kor egyetemi hallgatóinak, kriminalistáinak és az állam- és rendészettudomány művelőinek.

³³ IMRE László: *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*, Debrecen, 1996, 53.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. CSÁNYI Vilmos: A természettudományos gondolkodásról, *Magyar Tudomány*, 2007/2.
2. ELEK Oszkár: Skót és angol hatás Arany János balladáiban, *Irodalomtörténet*, 1912.
3. ELEK Oszkár: Scott Walter a magyar irodalmi köztudatban, *Irodalomtörténet*, 1938.
4. GREGUSS Ágost: *A balladáról*, Kiszfaludy Társaság, Pest, 1865.
5. GRIMM, Jacob: *Deutsche Rechtsalterthümer*, 4. Ausgabe, Band 2., Leipzig, 1899.
6. GYÖRFFY István: *Magyar adalékok Arany „Hamis tanú”-jának mondjájához*, Ethnographia, 1916.
7. JUNG, Carl Gustav: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Scolar Kiadó, Budapest, 2011.
8. KOSZTOLÁNYI Dezső: *Látjátok feleim*, Budapest, 1976.
9. PITCAIRN, Robert: *Criminal Trials in Scotland*, Volume Third, Edinburgh, 1883.
10. RIEDL Frigyes: *Arany egyik költeményéről. Emlékkönyv Kármán Mór huszonöt éves tanári munkásságának ünnepére*, Budapest, 1897.
11. SÖTÉR István: *Nemzet és haladás*, Akadémiai Kiadó, 1963.
12. SZABÓ Károly: A magyar helynevekről, *Új Magyar Múzeum*, 51(1850)/1.
13. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: Arany életművének változó megítéléséről, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1981/5–6.
14. TAKÁCS Lajos: „Megcsapatás emlékezet okáért”, *Ethnographia*, 1985.
15. TAKÁCS Lajos: *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, 1987.
16. TOLNAI Lajos: *Sötét világ*, Athenaeum, 1942.
17. TÓTH Péter: Borsod Megyei Levéltár adatai. In: *Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683–1718 – A török kiűzésének hazai levéltári forrásai*, 1987.
18. TÓTH Péter: A pogány kori őskultusz emlékei Magyarországon. In: *Studia Miskolcinsula 2. – Társadalomtörténeti tanulmányok*, Miskolc, 1996.
19. TURBUCZ Zoltán: Irodalmi évfordulók nyomában, *Kőrösladányi Hírmondó*, 2007. július.
20. VARGA János: Földeskü, akadémiai székfoglaló előadás, *Agrártudományi Szemle*, 40–41. kötet, 1999.
21. VOINOVICH Géza: *Arany János életrajza II.*, Révai, 1931.
22. WACHSMUTH, Wilhelm: *Europäische Sittengeschichte vom Ursprunge volksthümlicher Gestaltungen bis auf unsere Zeit*, Leipzig, 1837.

Dr. med. Angyal Miklós PhD (angyal.miklos@uni-nke.hu) jogi szakokleveles orvos, igazságügyi orvostan szakorvos, 2015 óta az NKE RTK Krimináltaktikai és Metodikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, igazságügyi orvosszakértő. A PTE ÁJK címzetes egyetemi docense, rendőr ezredes. Korábban a PTE ÁOK Igazságügyi Orvostani Intézetében, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságon, majd a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben dolgozott. Kutatási területe a halottszemle, az orvosszakértői személyazonosítás és a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítási lehetőségei.